

ПЕДАГОГІКА

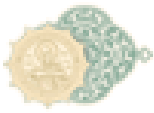
Протоієрей Георгій Тарабан

**Альтернативна освіта:
особистісно-орієнтована
освіта на основі
християнських цінностей**

На початку третього тисячоліття наука і техніка досягли такого впливу на всі сторони людського життя, що перетворилися на визначальний фактор нашого буття. Не дивлячись на первинний значний вплив християнства на формування науки, сучасний науковий прогрес під впливом секулярної ідеології породив нові наслідки, які викликають серйозне занепокоєння, ставлять під сумнів обраний людством шлях розвитку.

«З точки зору християнства, — говориться в «Основах соціальної концепції Української Православної Церкви» (розділ XIV), — такі наслідки виникли в результаті хибного принципу, що лежить в основі сучасного науково-технічного розвитку. Він полягає в апіорній установці, що цей розвиток не повинний бути обмежений ніякими моральними, філософськими чи релігійними вимогами. Але при подібній «свободі» науково-технічний розвиток опиняється у владі людських страстей, перш за все, марносластва, гордині, жадоби найбільшого комфорту, що руйнує духовну гармонію життя із усіма негативними явищами, що є наслідком цього. Тому нині для забезпечення нормального людського життя як ніколи потрібне повернення до втраченого зв'язку наукового знання із релігійними духовними і моральними цінностями».

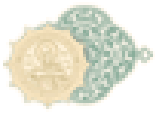
В цих умовах особливу актуальність набувають завдання збереження і збільшення духовного надбання предків, відродження національної самосвідомості, духовно-морального розвитку людини, формування базової культури особистості, яка б дозволила подолати протиріччя між технічною і гуманітарною культурою, подолати відчуження людини, забезпечити її належність до нових соціально-економічних умов життя суспільства. Загальнонавчаними посередниками, що передають накопичені моральні цінності, створюють умови для правильного виховання і розвитку людини, є сім'я і школа. Церква покликана сприяти цьому,

оскільки від духовно-морального стану людини залежить її вічне спасіння. Результатом такого співробітництва повинні стати усвідомлення сприятливого впливу Церкви на все життя суспільства, подолання негативних стереотипів часів атеїзму та секуляризму, монополії матеріалістичного світогляду та особистісно-відчуженого підходу у сфері освіти. Успіх педагогічного процесу в сучасній школі великою мірою залежить від формування світоглядних позицій, духовно-морального зростання учнів. Саме школа повинна перш за все створити умови для успішного вирішення випускниками життєвих завдань, кожне з яких має свій морально-етичний вимір.

Наш сучасник, навіть якщо він абсолютно байдужий до релігії або сповідує принципи атеїзму, в переважній більшості випадків номінально залишається християнином за своїм менталітетом. Адже християнству належить виняткова роль в устрої життя української держави і суспільства, сім'ї та людини, духовності та моралі, культури та виховання. Традиції української сім'ї підкреслюють особливу роль батьків у вихованні дітей. Саме батьки, усвідомлюючи відповідальність за формування душ своїх дітей, повинні зробити вибір, який сприяв би плеканню їхніх кращих моральних якостей. Ініціатива батьків щодо навчання дітей християнської етики і моралі є визначальною. В Україні об'єктивно існують всі законні підстави для введення в навчальний процес загальноосвітніх навчальних закладів предметів духовно-морального спрямування як право громадян України виховувати своїх дітей в межах культурно-історичної та релігійної традиції за їхнім вільним вибором. Право на освіту, свободу совісті кожної людини гарантовані Загальною декларацією прав людини (1948), Міжнародними пактами про права людини (1966), Конституцією України та іншими міжнародно-правовими і вітчизняними документами. Сьогодні в багатьох школах України відбувається впровадження в навчальний процес шкільного предмету з вивчення християнської етики. Ця ініціатива відповідає прагненням переважної більшості громадян і сприяє утвердженню християнської моралі як традиційної основи українського суспільства. Відповідно до рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 29 червня 2006 року, вивчення християнської спадщини українського народу має відбуватися в межах навчального предмету «Основи християнської етики». З огляду на вищесказане очевидно, що нинішні педагогічні методики потребують переосмислення поглядів на освітній процес, засвоєння нових методологічних підходів, пошуку та визначення оптимальних способів формування особистості.

Альтернативою особистісно-відчуженій системі освіти радянських часів, яка була спрямована на формування особистості із заданими властивостями, параметри яких формувалися за допомогою матеріалістичної ідеології, є особистісно-орієнтована освіта. Цей напрямок освіти

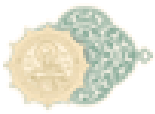

почав впроваджуватись в кінці ХХ століття, основна цінність якого полягає у визнанні учня активною особистістю, що має свою систему поглядів, особливості характеру, життєві цінності, відношення до оточуючого світу.

В результаті особистісно-орієнтованого підходу дитина розглядається не як об'єкт, на який спрямований педагогічний вплив, що часто ігнорує її християнський світогляд, а як суб'єкт, здатний до власної цілеспрямованої діяльності, до особистісного розвитку в процесі навчання, якій надається право мати власні переконання, можливості певним чином впливати на вибір змісту навчання. Особистісно-орієнтована парадигма відповідає християнському вченню про людину, її свободу та вибір життєвого шляху. Адже стосунки з Богом людина буде особисто. І Всемогутній Бог не перетинає межі вільного вибору людини, яким би він не був: *Ось Я стою під дверима та стукаю: коли хто почує Мій голос і двері відчинить, Я до нього ввійду, і буду вечеряти з ним, а він зі Мною* (Откр. 3:20). Ніхто не може примусити людину звернутися до Бога. Навіть якщо людина у глибині душі розуміє, що шлях, на якому немає місця Богові, є хибним, вона має право вибору. Вона повинна зробити свій вибір особисто, повинна відстояти його, а потім своїм життям доводити істинність свого вибору. Преподобний Серафим Саровський наставляв: здобудь дух мирний, спасайся сам — і тисячі спасуться навколо тебе. Лише особисто людина може звернутися до Бога. І чим раніше людина зробить цей особистий вибір (можливо, навіть у дитячому або шкільному віці), тим менше помилок вона припустить у житті, тим більше чеснот вона зможе виховати у собі. Це ставить нові завдання перед особистістю: «Людина сама з допомогою Божою створює себе відповідно до образу і подоби Божого. Завдання наставника, духовника, педагога — допомогти в цій справі керованому, пасомому учню»¹. Особистісно-орієнтована освіта передбачає, що в житті людини повинна бути міцна основа, що формується ще в дитинстві та на якій згодом будуватиметься архітектура її майбутнього життя. Дитина повинна навчитися любити своїх батьків, знати історію та звичаї свого краю, мати моральні принципи та сповідувати свою віру. Якщо цього не відбувається, то така будівля, побудована без підвалини, починає хитатися і може зруйнуватися. Якщо немає підвалини, то людина перебуває у пошуку сенсу життя, який доволі часто ототожнюється із науково-технічним прогресом і споживанням життєвих благ: весь час щось шукати, завжди сумніватися і бути незадоволеним².

¹ Калєда Глеб, прот. Задачи, принципы и формы православного образования в современных условиях. Електронна публікація в мережі Інтернет за адресою: www.klikovo.ru/db/book/msg/8659.

² Георгий (Шестун), игум. Православная школа. М., 2004. С. 78–79.

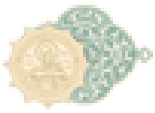
Проблема виховання особистості є досить традиційною для педагогіки. Її значення особливо гостро виявилось в часи перетворення загальноосвітньої школи на масову (у XIX столітті). У Німеччині на кінець XIX століття сформувалася течія «педагогіки особистості», яка проголосила мету виховання як розвиток суверенного індивіда і яка розглядає діяльність вихователя як мистецтво художника. Сучасне розуміння особистісного підходу визначили у 60-х роках XX століття представники напрямку гуманістичної психології К. Роджерс, А. Маслоу, В. Франкл, які стверджували, що повноцінне виховання можливе лише тоді, коли школа буде служити лабораторією для відкриття унікального «я» в дитині. У вітчизняній педагогічній науці ідея особистісно-орієнтованого підходу отримала свій розвиток у 80-х роках XX століття у контексті трактовки виховання як суб'єкт-суб'єктного процесу. Але особистісний підхід тоді часто підмінявся індивідуальним підходом. Особистісна ідея тоді ще не мала теоретико-методологічної та методичної основи. Реальна можливість розвитку особистісно-розвиваючої дидактики з'явилась після розробки концепцій розвитку особистості І. Я. Лернера та М. Н. Скаткіна, А. Г. Асмолова, А. І. Божович, В. П. Зінченка, В. С. Мухіної, Д. І. Фельдштейна та інших, які науково обґрунтовують фактори та механізми формування особистості в процесі навчання на різних етапах розвитку людини³. На початок XXI ст. формуються сучасні підходи до розробки теорії та практики особистісно-орієнтованого навчання (А. Д. Белухін, Є. В. Бондаревська, М. Є. Кузнецов, А. А. Плигін, В. В. Серіков, А. В. Хуторской, І. С. Якиманська). В працях зазначених фахівців обґрунтовується необхідність зміни мети навчання та виховання. Знання, уміння і навички, які визначались в якості головної мети навчання у дидактоцентричній моделі освіти, пропонується розглядати у якості засобу досягнення іншої мети — розвитку особистості.

Традиційна модель навчання містить у собі добре знайомі елементи: регламентація наукового ядра знань, класно-урочний характер оволодіння знаннями, домінування оцінки діяльності учнів по показниках шкільної успішності, боротьба з неуспішністю учнів як необхідний елемент навчання і відсів учнів з школи як наслідок, недиференційована оцінка здібностей, однакові вимоги до всіх учнів незалежно від особливостей розвитку, фальсифікація дійсних результатів навчання⁴.

В радянський період соціальне замовлення освіти полягало в вихованні особистості з заданими властивостями. Суспільство за допомогою освіти формувало типову модель такої особистості. Завдання школи по-

³ Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Общая педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. В. А. Сластенина: В 2 ч. Ч. 1. М., 2003. С. 194.

⁴ Шамова Т. И. Управление образовательными системами: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М., 2006. С. 113–114.

лягало у першу чергу в тому, щоб кожен учень по мірі зростання відповідав цій моделі, був її конкретним носієм. Особистість вважалась таким собі типовим явищем, носієм і виразником «масової культури». Звідси основні соціальні вимоги до особистості: підлягання особистих інтересів суспільним, колективізм тощо.

Освітній процес був орієнтований на створення однакових умов навчання для всіх, у яких кожен досягав запланованих результатів (загальна середня освіта, боротьба за показники успішності, ізоляція дітей із психічними вадами та інвалідів тощо). Технологія освітнього процесу базувалася на ідеї педагогічного керування, корекції особистості із зовні, без достатнього врахування та використання суб'єктивного досвіду самого учня як активного творця власного розвитку. Спрямованість цієї технології можна висловити фразою: «Мені не цікаво, який ти є сьогодні, але я знаю, яким ти повинен стати, і я цього доб'юся». Звідси авторитарність, одноманітність програм, методів, форм навчання.

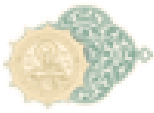
Різниця в цілях і цінностях різних підходів приводить до використання різних методів, принципів побудови відносин, до вибору шляхів розвитку, до різного розуміння значимості особистого досвіду учня⁵. Таким чином, ми, дбаючи про майбутнє наших дітей і формування у них християнських основ їхнього світогляду, можемо використовувати всі позитивні досягнення особистісно-орієнтованого виховання і навчання, відмовляючись від того, що можна назвати «помилковою прогресивністю» в сучасній педагогіці.

Основні ідеї особистісно-орієнтованого навчання (за І. С. Якиманською):

- цілі особистісно-орієнтованого навчання — розвиток пізнавальних здібностей учнів, максимальне розкриття індивідуальності дитини;
- навчання як норматив пізнання переакцентований на навчання як процес;
- навчання є індивідуальною діяльністю окремої дитини, спрямованою на перетворення і засвоєння соціально-значимих знань;
- суб'єктність учня є первинною в навчальному процесі;
- конструювання освітнього процесу полягає у виявленні та соціалізації суб'єктивного досвіду кожного учня;
- засвоєння знань із мети перетворюється на засіб розвитку учня, враховуючи його можливості та ціннісні орієнтації (продовжуючи думку автора, головний елемент — духовно-моральні цінності).

Автором розробки технології системи особистісно-орієнтованого навчання є І. С. Якиманська. Технологізація особистісно-орієнтованого навчального процесу передбачає спеціальне конструювання учбового

⁵ Трошагин М. И. Личностно-ориентированный подход в обучении и проблемы его реализации. Електронна публікація в мережі Інтернет за адресою: www.lokos.net/Vsc2005/lop.pdf

тексту, дидактичного матеріалу, методичних рекомендацій по його використанню, форм контролю особистісного розвитку учня в ході оволодіння знаннями. Професор Якиманська визначає особистісно-орієнтоване навчання як таке навчання, у якому головним фактором є особистість дитини, її самобутність, особистий досвід кожного спочатку виявляється, а потім узгоджується із змістом освіти. Метою такого навчання є, за визначенням Якиманської, створення системи психолого-педагогічних умов, які дозволяють у єдиному класному колективі працювати із кожним окремим учнем із урахуванням його пізнавальних можливостей, потреб та інтересів⁶.

Основними характеристиками особистісно-орієнтованого навчання є⁷:

1. Пріоритетність особистісно-сислової сфери учня в процесі навчання (основа змісту навчання — ціннісні орієнтири учнів, мотиви їхньої діяльності).

2. Включення досвіду дитини в освітній процес (актуалізація власного досвіду учня, який він здобуває за межами навчального процесу, для вирішення навчальних завдань, соціалізація навчального процесу).

3. Культивування унікального досвіду дитини, визнання за дитиною «права на помилку».

4. Визнання цінності сумісного досвіду, цінності взаємодії (важливість вміння працювати у колективі).

5. Побудова процесу навчання на основі врахування психофізичних можливостей учня.

6. Переорієнтація процесу навчання на постановку і вирішення учнями конкретних завдань (навчання цілепокладанню і досягненню конкретного результату).

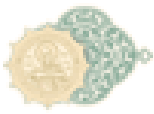
7. Зміна позиції педагога-інформатора та контролера на позицію координатора (педагог повинен стати організатором процесу і створювати умови для розкриття, реалізації та розвитку потенціалу дитини).

Основою освітнього процесу є потреба (учня — у саморозвитку, вчителя — у створенні освітнього середовища). Потреба породжує мотив діяльності. Мотив перетворюється на мету діяльності за умови усвідомлення кожним учасником освітнього процесу сенсу діяльності (своїєї і чужої).

Є. В. Бондаревська в своїх працях відмічає: «Особистість дитини ще не завершена, ... це ще не є цілісною духовною структурою, вона перебуває в стані самобудівництва, пошуку власних особистісних сенсів власного буття. Це означає, що виховання, яке претендує на управління розвитком особистості, повинно мати на меті і головним предметом

⁶ Якиманская И. С. Технология личностно-ориентированного обучения в современной школе. М., 2000. С. 7.

⁷ Шамова Т. И. Вказ. праця. С. 113–116.

виховної діяльності ціннісно-сенсовий розвиток дитини, показником якого є соціокультурна, духовно-моральна, громадянська і особистісна зрілість»⁸.

У відповідності до цих видів зрілості Є. В. Бондаревська будує систему забезпечення базових виховних процесів, які складають зміст сучасного виховання:

1. Культурна ідентифікація (актуалізація відчуття приналежності дитини до певної культури).

2. Соціалізація (входження дитини в життя суспільства, освоєння різних способів життєдіяльності, розвиток духовних і практичних потреб, формування «концепції життя»).

3. Духовно-моральний розвиток особистості (оволодіння нормами моралі, формування внутрішньої системи моральних регуляторів поведінки (совісті, честі, власної гідності, обов'язку тощо), здатності робити вибір між добром і злом).

4. Індивідуалізація особистості (підтримка індивідуальної самобутності особистості, розвиток її творчого потенціалу).

Педагогічне управління становленням індивідуального особистісного образу дитини передбачає розробку технології психологічного і духовного супроводу і педагогічної підтримки історії формування особистісного образу учня. Це є основним методом або технологією особистісно-орієнтованого виховання⁹.

Здійснення особистісно-орієнтованого навчання в сучасній школі має ряд ускладнень з наступних причин¹⁰:

1. Комплектація класів із великою кількістю учнів.

2. Орієнтація процесу навчання на «середнього» учня.

3. Відсутність організаційних умов, які б дозволяли реалізувати здібності та індивідуально значимі цінності (в тому числі й духовні).

4. Необхідність приділяти увагу всім предметам шкільної програми («любимим» і «неслюбимим» для дитини).

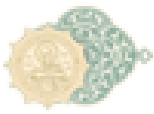
5. Пріоритет оцінки знань, вмінь і навичок, а не зусиль, які витрачає учень на оволодіння змістом навчання.

Проблемою є те, що домінуюча в нинішній час тенденція «загальної технологізації» освіти, яка, на думку Л. В. Сурової, вносить елементи механістичності у справу виховання. Але «лише збереження творчого підходу до самого процесу виховання може вберегти сьогоднішню школу від сповзання до «нової схоластики». Людина більша за світ, в якому вона живе, і православна педагогіка у всіх своїх формах покликана про-

⁸ Бондаревская Е. В. Развитие теории воспитания в современной России. Електронна публікація в мережі Інтернет за адресою: www.mgopu.ru/pvu.old/sobor/magazin/2/1.doc.

⁹ Там само.

¹⁰ Буланов С. В. Личностно-ориентированное обучение. Електронна публікація в мережі Інтернет за адресою: rus.goruo.kostanay.kz/07/17.doc.

буджувати цю творчу життєву духовну силу особистості — силу співчуття, совісті, творчості»¹¹.

Конференція ООН з питань навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992) відзначила у світовому співтоваристві тенденцію до перегляду однобоких технократичних поглядів на розвиток цивілізації. Все частіше головним предметом уваги стає не техніка, а сама людина, її фізичне і моральне здоров'я¹². Сьогодні одним із вирішальних критеріїв суспільного прогресу є людський фактор, в тому числі зростання його універсальності, духовного розвитку, орієнтації суспільства на моральне і духовне виховання дітей, відродження національної системи виховання. Особистісно-орієнтоване навчання в сучасних умовах стає головним стратегічним напрямом розвитку системи шкільної освіти у світі. Сучасна школа, проникаючи до життя дитини, не повинна руйнувати цінності, які вона придбала у сім'ї, вона не може нехтувати історією, культурою і традиціями народу. Особистісно-орієнтована освіта у найбільшій мірі відповідає цим завданням. Саме особистісно-орієнтований підхід дає змогу забезпечити гуманне ставлення до дитини, задоволення її освітніх, духовних, культурних, життєвих потреб, ціннісно-сенсовий розвиток особистості, допомогу у вирішенні життєвих проблем, підтримку індивідуальності, створити середовище життєдіяльності, яка є необхідною для самореалізації у відповідності до власних талантів. Службно звучить відомого науковця, доктора педагогічних наук, професора ігумена Георгія (Шестуна): нам потрібна «така система освіти, яка б дозволила повно мірою передавати від одного покоління до іншого знання, досвід конструктивної творчої діяльності, цінностей, властивих народу, досвід духовного життя. Якщо ми спробуємо створити таку школу, то неминуче прийдемо до школи, заснованої на православних традиціях»¹³.

¹¹ Сурова А. В. Искание высот (образы современной педагогики). Електронна публікація в мережі Інтернет за адресою: surova.by.ru/iskanie_vysot.htm.

¹² Вишневецький О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Дрогобич, 2003. С. 374.

¹³ Шестун Евгений, прот. Православная педагогика. М., 2001. С. 500–501.